

**PRED IZIDOM DRUGE IZDAJE SLOVARJA SLOVENSKEGA
KNJIŽNEGA JEZIKA IN ODPRTJEM SLOVARSKEGA SPLETIŠČA FRAN
(Bežen prikaz v Pišecah, 2. oktobra 2014)**

Slovaropisje na Slovenskem že od davnih časov zbuja več strasti kot pri sosednjih in primerljivih narodih. Naše besede je proti koncu 16. stoletja v svoj večjezični slovar uvrstil nemški leksikograf Hieronim Megiser, stoletje kasneje je Matija Kastelec napisal Latinsko-slovenski slovar, Gregor Vorenc ga je dokončal, a je ostal v rokopisu. Zares dokončala ga je šele Majda Merše, saj ga je po osnovni redakciji Jožeta Stabeja prav ona pripravila za objavo, in to v obrnjeni slovensko-latinski obliki. Razen Dalmatinovega registra Slovenci vse do konca 18. stoletja nismo imeli slovarja, ki bi imel slovenščino na prvem mestu. Leta 1781 izide Pohlinovo *Tu malu besedishe treh jesikov* in avtor, ki je slovar napisal iz žive potrebe, da bi tudi mi imeli svoj slovar, v uvodu zapiše: *Sakaj sê nisè lubè Kraynz! she fdavnej poprej doliusedel, ter, koker bi pihnel, en cel popolnoma Dikzjionarium spisal? To zhast bi bil Tebi iz srca pervoshil.* Pohlin je s tem ošvrknil vse, ki so želeli napisati slovar, a ga niso. Takole pravi v nadaljevanju: *Inu mordej je shę merski eden od dvajftu lejt lésèm, kar smo fazheli Kraynzi latinske zherke shpogâti, fazhel; ali kumej A B C spisal, se pak shę tudi navelizhal, ter use skupej naenkra na kol obęsèl.*

Pohlinova ocena slovenskega slovaropisja je genialna in ne velja samo za nazaj, temveč tudi za prihodnja stoletja. Malo mlajši genialni um Valentin Vodnik je tudi začel pisati slovar, a ga ni dokončal. Pol stoletja za tem se dolgo niso mogli zediniti, kdo naj piše novi slovar. Gradivo so imeli Levstik, Caf, Miklošič, Erjavec in še mnogi drugi. Knezoškof Antonij Alojzij Wolf, ki je financiral nastajanje slovarja, je nalogo poveril Pleteršniku – jezikoslovcu, ki se je rodil na Prešernov 40. rojstni dan. Oblasti so imele prav: Pleteršnik se je doli usedel in dober dikcionarium v malo letih spisal.

Pleteršnikov slovar je dvojezični: slovenske besede razlaga z nemškimi prevedki, le izjemoma s slovenskim sinonimom ali razlago. Prvi slovenski razlagalni slovar je Glonarjev iz leta 1936, ki ga površna slovenska Wikipedija omenja samo v njegovi izbrani bibliografiji. Slovar ni bil dobro sprejet, čeprav za tiste čase sploh ni bil slab. In bil je naš prvi enojezični razlagalni, kar ni malo.

Čas po drugi svetovni vojni je, tako kot pri drugih kulturnih narodih, temeljno slovaropisje institucionaliziral. Proces se je začel že pred tem, saj je bila sestava slovarja knjižnega jezika že v tridesetih letih prejšnjega stoletja prva naloga takrat ustanovljajoče se akademije znanosti in umetnosti. Po vojni so se začele resne priprave na to veliko delo in zares dober slovar smo Slovenci dobivali v letih od 1970 do 1991, ko je v petih knjigah izhajal Slovar slovenskega knjižnega jezika. Leta 1994 je z nespremenjeno vsebino izšel še v eni knjigi, nekaj let kasneje na disketah in CD-ju, leta 2000 je izšla prva spletna izdaja, prav tako nespremenjena. Pred 14 leti so bili spletni slovarji še velika redkost, razen angleških in nemških skoraj ni bilo nobenega drugega, slovenski je pa bil.

Ne bom govoril o težavah, ki so spremljale nastanek in pisanje SSKJ. Bilo jih je veliko, tudi nasprotnikov in zaničevalcev ni bilo malo, ampak vedno je tako, ko se dela kaj velikega. Ker je bil pojmovni svet druge polovice 20. stoletja, ko je nastajal SSKJ, precej drugačen od današnjega, in ker je tudi jezikoslovje v tem času prišlo do novih spoznanj, je SSKJ začel zastarevati. Ni še zastarel, je pa na tej poti. Ker vemo, da v današnjih razmerah v nekaj letih ni mogoče napisati novega slovarja knjižnega jezika, ki bi bil obsegovno in kakovostno dostojen naslednik SSKJ-ja, smo se na inštitutu odločili za pripravo njegove druge, dopolnjene in deloma prenovljene izdaje, ki je zdaj pred nami. Druga izdaja je izšla v dveh natisnjenih knjigah, dostopna pa je tudi na spletu, in sicer na naslovu www.sskj2.si, od 14. oktobra pa bo tudi del slovarskega spletišča Fran. Druga izdaja se od prve razlikuje v več pogledih in podrobnostih, glavne so tele:

1. 4521 je novih slovarskih sestavkov. V njih so opisane besede in besedne zveze, ki so se v slovenskem knjižnem jeziku uveljavile v obdobju po osamosvojitvi Slovenije, npr. *porjavitev*, *tajkun*, *evro*. Že prej znanim besedam, vključenim v prvo izdajo slovarja, je dodano 1517 novih pomenov. Pri opisu besede *miška* je dodan novejši pomen iz računalništva, pri *tolarju* pa pomen zdaj že nekdanje denarne enote Republike Slovenije. Poudariti je treba, da ob tem druga izdaja ohranja vse besede in pomene prve izdaje, zaradi česar slovar zaobjema bogastvo slovenskega besedja iz doslej najdaljšega obdobja – od druge polovice 19. stoletja do leta 2013.
2. Posodobljeni so pomenske razlage in zgledi rabe, ki so preživeli duh časa, kot ga je iz jezikovnega gradiva druge polovice 20. stoletja ulovila redakcija prve izdaje (nekatero so za današnji čas celo žaljive ali vsaj politično nekorektno), npr. *cigan*, *prostitutka*, *transvestit*, *desničar*, *levičar*, *žid*.
3. Iz podobnih razlogov je v najnujnejših primerih posodobljeno tudi označevanje, npr. *kreten*, *bebav*. Raba izrazov, značilnih za čas politične ureditve pred letom 1991, je označena z današnjega stališča, npr. *maršalat*, *desetar*. Ponovno oživljeni izrazi, ki so bili v prvi izdaji označeni, npr. kot kapitalistični, so v drugi izdaji na novo ovrednoteni, npr. *delnica*.
4. Samostalniki, ki označujejo ženske osebe, imajo polnopomenske razlage, npr. *igralka*, *lastnica*.
5. Posodobljene so naglasne značilnosti besed, npr. *iglu*, *tandem*, *eskimski* (prej prednostno *íglu*, *tándem*, *éskimski*), in izgovarjava, ki je v drugi izdaji navedena za celotno besedo, npr. *jazzovski*, *augšburški*, *bestseller*.
6. Uveljavljeni sta dve mlajši besedni vrsti, ki ju prva izdaja slovarja še ni označevala z besednovrstno oznako, tj. členek in povedkovnik.

Druga izdaja SSKJ torej podaljšuje življenjsko dobo tega slovarja. Z njegovo pomočjo je mogoče razumeti slovenske klasike 19. stoletja, Cankarja, predvojne pisce, čas po drugi svetovni vojni in besedila, ki so nastala v samostojni Sloveniji in Sloveniji kot članici EU. Zdaj imamo *tajkune*, *računalniške miške*, *družabna omrežja*, česar vsega v času priprave prve izdaje slovarja še ni bilo. V drugo izdajo smo smiselno vpletli večino besed iz Slovarja novejšega besedja,

tem dodali še nekaj sto novih, približno 20 odstotkov slovarskih sestavkov prve izdaje pa je bilo spremenjenih, nekateri bolj, drugi manj. Splošnoslovaropisna skupina je prenovo pripravljala poldrugo leto.

SSKJ je naš temeljni informativno-normativni slovar; v njem najdemo mnogo besed, ne samo knjižnih, zato je treba slovarski sestavek vedno brati kot celoto. Samo iz celote namreč izvemo, ali je beseda knjižno nevtralna, pogovorna, morda celo vulgarna. Naj navedem dve besedi, ki se začneta s *f* in ju ima SSKJ², a nista knjižno nevtralni, sta izrazito pogovorni, saj ju ne bi uporabili npr. pri pisanju kake prošnje: *ful* in *fuzbal*. Tisto, ki ste jo zdaj morda pričakovali, ima že prva izdaja.

Za dovršen del današnjih uporabnikov velja, da slovarje raje uporabljajo v računalniški obliki kot v klasično tiskani knjigi. Slovar je zato izšel tudi na spletu, dostopen je torej na računalnikih, tablicah in pametnih telefonih. A noben slovar ni popoln, tudi SSKJ² ne. Če bomo v njem iskali kako zelo staro besedo, ki že davno ni več v rabi, npr. *antverhar* – ta je nekdanj pomenila »rokodelec« –, je ne bomo našli, prav tako v njem ne bomo našli kake zelo mlade, npr. *selfi*. Tudi kake ozko strokovne besede ne bomo našli, npr. *posipnik*, ki v farmaciji označuje »pripravo za nanašanje praškov na kožo s posipanjem«. Zato smo na inštitutu zasnovali slovarsko spletišče z imenom Fran (ime dolgujemo Franu Ramovšu, ustanovitelju našega inštituta, soustanovitelju Univerze v Ljubljani in SAZU in najpomembnejšemu slovenskemu jezikoslovcu 20. stoletja), v katerem bomo z enim iskalnikom lahko iskali po 20 slovarjih hkrati, obenem pa dobili tudi podatke iz jezikovnih svetovalnic in besedilnih korpusov. Spletišče bo začelo delovati 14. oktobra na naslovu www.fran.si. O njem bi lahko govoril zelo dolgo, a ne bom. Oglejte si ga čez dva tedna, ko bo na voljo. Povem naj le to, da bo vseboval prek pol milijona slovarskih sestavkov z verodostojno vsebino, da bomo poleg splošno znanih besed v njem našli tudi že davno pozabljene, npr. *glavnja*, *samveč*, pa tudi tako nove, kot npr. *selfi*, *skike*, za katere še ne vemo, ali se bodo uveljavile, kakor koli pre naredile ali zamrle.

Marko Snoj

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

GLASOSLOVNI IN OBLIKOSLOVNI PODATKI V SPLOŠNEM RAZLAGALNEM SLOVARJU

Enojezični splošni razlagalni slovarji prinašajo različne vrste glasoslovnih in oblikoslovnih podatkov, kar je odvisno zlasti od naglasnih in oblikovnih značilnosti obravnavanega jezika. Za knjižno slovenščino, ki nima stalnega naglasnega mesta in pozna dve enakovredni vrsti naglaševanja, povrhu vsega pa je tudi oblikoslovno zelo bogata, je poleg onaglasitve slovarskih iztočnic,